

Ганечко І.Г., Афанасьєв К.М.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

В статті проведено аналіз тенденцій розвитку інноваційної діяльності в Україні за останні роки. Зміни в області інновацій простежено за динамікою Глобального індексу інновацій, рейтингу найбільш інноваційних економік світу, індексу конкурентоспроможності, індексу економічної свободи та індексу легкості ведення бізнесу в Україні в порівнянні з іншими країнами світу. Визначено, що якість освіти та кваліфікації значною мірою впливають на економічний та соціальний розвиток країни в довгостроковій перспективі. Вказано на необхідність урядових ініціатив, які б сприяли збереженню високопрофесійного кадрового потенціалу. Проаналізовано вплив ряду дестабілізуючих чинників, які гальмують інноваційний розвиток в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інформаційні технології, конкурентоспроможність, економічна свобода, економіка знань.

Постановка проблеми. Інноваційний бізнес є одним з найбільш важливих чинників підтримки економіки, ключовим драйвером економічного зростання багатьох країн. Навіть кризові умови не здатні змінити пріоритети інноваційного розвитку в умовах глобалізації. Використання знань та інновацій як основних джерел економічних ресурсів дає можливість підняти економіку на новий рівень, який відповідав би сучасним цивілізаційним вимогам. Існує гостра потреба в змінах національної інноваційної системи, реалізація яких потребує створення державою спеціальних механізмів підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інноваційної діяльності розглядаються в роботах багатьох вітчизняних дослідників. Серед них: С.С. Арутюнян, Б.М. Данилишин, В.М. Гець, В.А. Гросул, В.І. Захарченко, А.І. Кредісов, А.В. Ключник, О.А. Мельниченко, Г.І. Мерніков, О.М. Стреліна, Т.М. Циганкова та інші.

Більшість авторів пов'язують інноваційний розвиток економіки з активізацією в цьому напрямі політики держави та вказують на необхідність його стимулювання. Стан інноваційної діяльності в Україні фахівці характеризують як кризовий, вказуючи на суттєвий розрив в порівнянні з промислово розвинутими країнами.

Протягом останніх двох років уряд звітує про окремі результати реалізації політики, спрямованої на підвищення інвестиційної

привабливості, захист конкуренції в підприємницькій діяльності, створення привабливого бізнес-клімату для підтримки інноваційного розвитку, проте реалії сьогодення не демонструють позитивних змін в цій сфері. В цьому зв'язку актуальним є дослідження останніх тенденцій та виявлення впливу основних індикаторів змін інноваційного розвитку України.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження тенденцій розвитку інноваційної діяльності в Україні, виявлення головних позитивних та дестабілізуючих чинників, що впливають на цей процес.

Опис основного матеріалу дослідження. Реальний сектор економіки має гостру потребу у впровадженні нововведень, від цього залежить життєздатність та конкурентоспроможність підприємств на ринку.

Базою для інновацій та фактором розвитку будь-якого бізнесу є інформаційні технології, вони формують нові підходи до розробки стратегії та прийняття управлінських рішень. Незважаючи на значні перешкоди, які сьогодні супроводжують ведення будь-якого бізнесу в Україні, ІТ-індустрія розвивається, демонструючи зростання галузі на 30-35% в рік [1]. Однак до показників світових лідерів, як США, Індії та інших країн, Україні ще далеко.

За даними глобального дослідження Ukraine High Tech Reporte в Україні працює більше 1000 ІТ-компаній, функціонує більше 100 R&D-центрів. Особливістю діяльності є те, що переважна більшість розробників (близько 90%) орієнтована на аутсорсинг, отже внутрішній ринок оцінюється приблизно в 10%. Так, в 2014 році ємність ринку програмного забезпечення (ПЗ) на експорт перевищила \$700 млн в цій галузі працювало близько 65 тис. чоловік. Частка ІТ-послуг складає близько 4% експорту країни [2].

© Ганечко Ірина Григорівна, к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет, тел.: +380672521440, e-mail: iganechko@gmail.com

Афанасьєв Костянтин Михайлович, к.е.н., старший викладач кафедри економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет, тел.: +380972407512, e-mail: sinefmind@gmail.com

Поряд з цим відбувається незначне скорочення темпів росту експорту послуг з розробки програмного забезпечення, наприклад, в 2015 році вони зменшилися до 5%, тоді як в минулі роки таке скорочення складало 20-25%. Негативною тенденцією є скорочення внутрішнього українського ІТ-ринку, темпи падіння якого за даними компанії IDC в 2014 році склали близько 45-50% [3]. Незважаючи на те, що інноваційні проекти українських компаній своєю масштабністю та бюджетом поступаються проектам Європи, США, Росії та Азії, Україна займає четверте місце в світі по кількості сертифікованих ІТ-спеціалістів і третє в Європі за обсягами створення аутсорсингових програм. Проте вітчизняний ІТ-аутсорсинг переважно спрямований на зовнішні ринки, більше 80% всіх аутсорсингових ІТ-компаній України працюють на зовнішні ринки (офшорний аутсорсинг). Важливим завданням у сфері ІТ-аутсорсингу є забезпечення розвитку вітчизняного ринку ІТ-аутсорсингу (локального аутсорсингу).

Зміни інноваційної політики можуть бути простежені за динамікою Глобального індексу інновацій (the Global Innovation Index), що складається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO), Корнелльським університетом (Cornell

University) та міжнародною бізнес-школою INSTEAD. Він враховує 79 показників та визначає рівень ефективності інноваційної політики для різних країн світу. В 2015 р. наша держава посіла 64 місце серед 141 країни світу. Динаміка позицій України в даному рейтингу за останні роки суттєво не змінилася (табл. 1). Окремі показники України в 2015 році виглядають наступним чином [4] : людський капітал та дослідження (11 позиція); освіта (33 позиція); бізнес-середовище (30 позиція); нематеріальні активи (30 позиція); працівники розумової праці (13 позиція).

Як показує світовий досвід, сьогодні темпи інноваційного розвитку значною мірою визначаються рівнем підготовки та кваліфікованістю працівників усіх рівнів. Показовим є той факт, що за критерієм «освіта працівників» Україна зайняла 5 місце за результатами глобального дослідження Ukraine High Tech Reporte, а в Центральній та Східній Європі наша держава посідає перше місце в рейтингу за кількістю випускників, які виходять на ринок праці: щорічно зі 150 000 випускників близько 15 000 студентів – випускники спеціальності «інформаційні технології» [2].

В таблиці 1 відображено динаміку позицій України в рейтингах.

Таблиця 1

Динаміка позицій України в рейтингах [4]

№ за п.	Показники	Місце України		
		2013 рік	2014 рік	2015 рік
1	Глобальний індекс інновацій (всього -141 країна)	71	63	64
2	Найбільш інноваційні економіки світу (всього - 84 країни в 2015 р.)	49	33	41
3	Індекс конкурентоспроможності (всього -140 країн)	88	76	79
4	Індекс економічної свободи (всього -178 країн)	161	155	162
5	Індекс легкості ведення бізнесу (всього -189 країн)	112	96	83

Рейтинг найбільш інноваційних економік також проводить міжнародне агентство Bloomberg Rankings, в даному рейтингу в 2015 році Україна посіла 41 місце із загальним показником 56,77 пункту [5]. Незважаючи на те, що Україна ввійшла до списку топ-50, порівняно з попереднім роком рейтинг знизився на вісім позицій. Ще одним негативним моментом є те, що за критерієм «продуктивність праці» Україна займає 50-те місце.

Наявність вищої освіти не є головним чинником інноваційного розвитку, проте з точки зору вітчизняних підприємців недостатня кваліфікація працівників не перешкоджає веденню бізнесу в Україні. Це підтверджується результатами досліджень ЄБРР та Світового банку «Діловий клімат та результати діяльності підприємств» (BEEPS): менше 5% опитаних вказали низьку кваліфікацію як проблему бізнес-діяльності в Україні [6].

У відповідності до результатів Звіту про глобальну конкурентоспроможність (версія Всесвітнього економічного Форуму 2014-2015pp.), тільки 0,8% респондентів зазначили, що відсутність кваліфікованого персоналу є суттєвою проблемою для ведення бізнесу в Україні. В аналогічному звіті за 2008-2009 рр. ця частка складала 3,4% [7].

В спільній доповіді дослідження BEEPS-V зазначено, що причини таких змін між двома періодами дослідження пов'язані не з підвищенням якості освіти, а з глобальною фінансовою кризою, яка розширила доступ до кваліфікованих працівників завдяки таким основним каналам [6]:

- зниження попиту на кваліфікований персонал з боку підприємств, які відмовилися від розширення або навіть скоротили обсяги своєї діяльності;

- зростання безробіття внаслідок скорочення кількості персоналу на підприємствах або закриття бізнесу, що призвело до зростання кількості кваліфікованих робітників на ринку праці;

- зменшення кількості кваліфікованих працівників, які виїжджали за кордон, та/ або збільшення тих, що поверталися назад через погіршення економічної ситуації за кордоном та покращення на батьківщині.

Інформаційні технології спонукають інноваційний розвиток країни. Зазначимо, що для України характерним є те, що значна кількість успішних українських команд розробників після вдалих угод покидає батьківщину, а створені продукти, як правило, патентують в США або в інших країнах, що зацікавлені в залученні кваліфікованих технічних кадрів. В 2016 році Фонд Brain Basket запускає в Україні програму Technology Nation, в рамках якої на основі безкоштовних курсів Гарвардського та Стенфордського університетів проходять безкоштовні курси з програмування у форматі blended learning (змішане навчання). На вітчизняних спеціалістів розраховують не тільки в США та Європі. Прогнози аналітичної доповіді по економіці Казахстану в 2015 році містять інформацію про залучення кваліфікованих технічних кадрів з Росії та України, що «...дасть імпульс до підвищення конкуренції на ринку праці, росту кваліфікації вітчизняних кадрів, появи нових технічних спеціальностей, підвищенню науково-технологічного рівня країни...» [8].

Курс України на євроінтеграцію, спільна візова політика можуть прискорити процес відтоку її інтелектуального капіталу, тому мають бути створені умови, які б сприяли збереженню високопрофесійного кадрового потенціалу в межах країни та умови для повернення на батьківщину фахівців з-за кордону.

В сучасному світі економіки знань не можна недооцінювати роль освіти та кваліфікації. Рівень освіти є одним із найбільш важливих чинників економічного та соціального розвитку країни в довгостроковій перспективі, запорукою її конкурентоспроможності.

Тенденції інноваційного розвитку та конкурентоспроможності України за три останні роки є подібними. За глобальним індексом конкурентоспроможності Україна посіла в 2015 році 79 місце із 140 країн, що на 3 пункти гірше від попереднього року. Нагадаємо, що десять років тому Україна була на 84 позиції зі 102 країн, ситуація за десятиліття суттєво змінилася [4].

Найнижчі рейтинги країна має за такими показниками: стійкість банків (140 серед 140 країн); ефективність антимонопольної полі-

тики (136); макроекономічне середовище (134); захист міноритарних акціонерів (134); марнотратність державних видатків (134); втрати бізнесу через загрози тероризму (133); юридична незалежність (132 місце); якість доріг (132).

Позитивною тенденцією є те, що за показниками блоку «Інновації», які враховуються при оцінці глобального індексу конкурентоспроможності, Україна має хороші результати, що свідчить про високий інноваційний потенціал. Результати дослідження 140 країн світу показали наступні позиції України: наявність наукових та інженерних кадрів (29 місце); якість науково-дослідних закладів (43); кількість патентів на винаходи (50).

При цьому не враховується якість та ефективність діяльності, професіоналізм фахівців та практична необхідність винаходів. За здобуттям вищої освіти та професійною підготовкою Україна посідає 34 місце [4].

Негативний вплив на розвиток країни мають недосконалі державна грошово-кредитна політика, антимонопольна політика, слабким місцем є захист прав власності, розпорядження державними коштами, результати проведення економічних реформ в країні.

З нашої точки зору показовим індикатором розвитку інноваційної діяльності (та не тільки її) є рівень економічної свободи. В 2015 році Україна за рівнем економічної свободи зайняла 162 місце (в рейтингу 178 країн), погіршивши показник на сім пунктів порівняно з 2014 роком [4].

За показником «оподаткування» Україна має низький рейтинг, займаючи 107-ме місце зі 189 країн, що й не дивно, адже в середньому на рік на підготовку, подання звітності та сплату основних податків підприємств витрачає 350 год. [9].

Важливим для розвитку інновацій та інвестицій є показник ефективності регулювання, який включає такі компоненти: свободу бізнесу (легкість відкриття та ведення бізнесу), свободу праці (легкість найму та звільнення, гнучкість ринку праці), індекс валютної свободи (враховує інфляцію та контроль цін).

Індекс свободи бізнесу в Україні, починаючи з 2009 року, зростає. Порівняно з 2013 роком Україна піднялася на 29 позицій та відповідно до рейтингу Doing Business – 2016 вона посіла 83 місце серед 189 країн світу. В даному рейтингу Україна знаходиться між Саудівською Аравією – 82 місце та Брунеєм - 84 місце [9].

Порівняльний аналіз окремих показників, які характеризують легкість ведення бізнесу в Україні та в сусідніх країнах, наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Легкість ведення бізнесу в Україні в порівнянні з сусідніми країнами [9]

	Україна	Польща	Греція	Болгарія	Білорусь	Словаччина
Працевдатне населення, млн чол.	22	18,5	5,3	2,5	4,5	2,7
Легкість ведення бізнесу (зі 189 країн)	83	25	36	38	44	29
Легкість реєстрації бізнесу (зі 189 країн)	30	85	93	52	12	68
Вартість проживання (Нью-Йорк =100)	19	25	27	21	29	29
Рівень знань англійської мови	середній	дуже високий	високий	відсутні дані	відсутні дані	середній

Незважаючи на позитивну тенденцію щодо ведення бізнес-діяльності, Україна суттєво відстає за даним показником від сусідніх країн, в тому числі, від Білорусі, яка займає 44 місце в рейтингу. Звісно, зареєструвати компанію стало значно легше: скорочено терміни та процедуру реєстрації бізнесу, ліквідовано реєстраційні збори. В результаті за індикатором «реєстрація підприємства» Україна піднялася на 40 позицій (із 70 місця до 30-го серед 189 країн), що є дуже хорошим показником. Він кращий, ніж у всіх наведених в таблиці 2 сусідніх країнах, крім Білорусі (12) [9].

Що стосується свободи праці, то регулювання ринку праці в Україні не достатньо лібералізоване, хоча за рейтингом Doing Business значні переваги України пов'язані саме з наявністю розвиненого ринку праці, наявністю достатньої кількості фахівців інженерних спеціальностей та невисоким рівнем оплати праці. Крім того, Україна є однією з найдешевших країн за індексом вартості життя Numbeo.

Ще одним компонентом індексу економічної свободи є відкритість ринків, що включає такі під-індекси: фінансову свободу (характеризується ступенем незалежності центрального банку, рівнем впливу уряду на банківський сектор), інвестиційну свободу (рівень захисту прав інвесторів), торгову свободу (враховує наявність тарифних і нетарифних бар'єрів у торгівлі).

Події останніх півтора року свідчать про неефективну політику Нацбанку. За класифікацією МВФ, поточна банківська криза в Україні є системною та має ознаки потрійної фінансової кризи - одночасно банківської, валютної та боргової. Відсутність скоординованої роботи Нацбанку з урядом призвела до значних втрат гривневих депозитів (за десять місяців 2015 року - понад 21,4 млрд грн), відпливу валютних вкладів (31,6%), згорання кредитування реального сектора, банкрутства третини банків [10].

Інвестиційна свобода в Україні залишається на низькому рівні, незважаючи на окремі кроки

уряду щодо удосконалення інвестиційного законодавства (затвердження концепції Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України, прийняття Закону України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» [11], створення Національної інвестиційної Ради при Президентові України, які не призвели до суттєвого покращення інвестиційного середовища в країні.

Свобода торгівлі поступово зростає, оскільки Україна реалізує свої зобов'язання в рамках СОТ. Крім того, з 1 січня 2016 року набула чинності Угода про зону вільної торгівлі України з ЄС, що повинно сприяти оздоровленню структури національної економіки. Проте в 2015 році як експорт, так і імпорт товарів і послуг знизився більше ніж на третину. В товарній структурі експорту країни переважає сировина, ціни на яку на світовому ринку падають. Проблемним питанням також є відкриття нових ринків збуту української продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна характеризується високим інноваційним потенціалом, який формується за рахунок інтелектуальних ресурсів держави. Дослідження показало, що в 2015 році позиції України в світових рейтингах, які характеризують інноваційний розвиток країни, порівняно з попереднім роком погіршилися. Знизилися позиції по рівню конкурентоспроможності та економічної свободи, що також впливає на інноваційний потенціал країни. Позитивну динаміку має критерій легкості ведення бізнес-діяльності, що в цілому не виправляє економічну ситуацію в країні.

Що стосується головних дестабілізуючих факторів інноваційного розвитку, то це політико-економічні та політико-правові чинники. Основні проблеми інноваційного розвитку пов'язані з відсутністю засобів стимулювання такого розвитку з боку держави; дестабілізацією банківської системи; неефективною державною регулятивною політикою; відсутністю належного правового захисту інтелектуальної власності;

нестабільністю податкової системи. Суттєвою та незмінною протягом десятиліть залишається проблема корупції в Україні, прийняті закони не дали відчутних результатів в антикорупційній боротьбі.

В зв'язку з цим, ретельного дослідження потребує сформована законодавча база, яка регулює інноваційну діяльність в Україні, а також розробка пропозицій щодо впровадження на законодавчому рівні інструментів стимулювання інноваційного розвитку. Підвищення результативності інновацій неможливе без ґрунтовно розробленої та ефективно функціонуючої системи їх

комерціалізації, тому даний аспект проблеми також потребує дослідження.

Крім того, вважаємо, що необхідним є вивчення якості підприємницької освіти в Україні та формулювання на цій основі рекомендацій щодо підвищення рівня підготовки студентів, що впливає на інноваційність бізнесу.

Подальші дослідження мають бути пов'язані із вивченням досвіду успішного розвитку підприємницьких екосистем розвинутих країн світу, таких як США, Південна Корея, Ізраїль, Сінгапур, та його використанням для впровадження сучасної екосистеми бізнесу в Україні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інвестиції в українські ІТ-проекти - міфи і реальність [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.imena.ua/blog/investments-for-ua-it-startups/>.
2. Глобальне дослідження Ukraine High Tech Reporte. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf.
3. IDC - сайт компанії [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://idcukraine.com/ru/>.
4. Вісник. Україна у світових рейтингах. - №45 від 01.12.2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/print/model/pubs/id/9160>.
5. Global Innovation Index Bloomberg Rankings [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://images.businessweek.com>.
6. BEEPS V Report [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://ebrd-beeps.com/reports/beeps_v_report/.
7. World Economic Forum. Ukraine [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/economies/#economy=UKR>.
8. Экономика Казахстана в 2015 году: ожидания и прогнозы. Аналитический доклад [Електронний ресурс]. - Режим доступу: - <http://forbes.kz/>.
9. Група Світового Банку [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
10. Акімова І., Комаров В. Банки України: як вибратися з петлі недовіри / І. Акімова, В. Комаров // Дзеркало тижня: укр. тижневик. - 2015. - 11 грудня, №48 [Електронний ресурс]. - http://gazeta.dt.ua/macrolevel/banki-ukrayini-yak-vibratisya-z-petli-nedoviri-vihid-iz-bankivskoyi-krizi-yak-rozirvati-kolo-nedoviri_.html.
11. Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проєктів за принципом «єдиного вікна» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2623-17>.

REFERENCES

1. Investitsii v ukrainkie IT-proekty - mify i real'nost' [Investment in the Ukrainian IT-projects - Myths and Reality]. (n.d.). imena.ua. Retrieved from <http://www.imena.ua/blog/investments-for-ua-it-startups/> [in Ukrainian].
2. Global'ne doslidzhennya Ukraine High Tech Reporte. [Global survey of Ukraine: High Tech Report]. (n.d.). uadn.net. Retrieved from http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf [in Ukrainian].
3. IDC - sayt kompanii [Site of IDC company]. idcukraine.com.ru. Retrieved from <http://idcukraine.com/ru/> [in Ukrainian].
4. Visnik. Ukraina u svitovikh reytingakh. (2015). [Bulletin. Ukraine in the world rankings]. (45). www.visnuk.com.ua. Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ua/print/model/pubs/id/9160> [in Ukrainian].
5. Global Innovation Index Bloomberg Rankings. (n.d.). images.businessweek.com. Retrieved from <http://images.businessweek.com> [in Ukrainian].
6. BEEPS V Report. (n.d.). ebrd-beeps.com. Retrieved from http://ebrd-beeps.com/reports/beeps_v_report/ [in Ukrainian].
7. World Economic Forum. Ukraine. (n.d.). reports.weforum.org. Retrieved from: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/economies/#economy=UKR> [in Ukrainian].
8. Ekonomika Kazakhstana v 2015 godu: ozhidaniya i prognozy. Analiticheskiy doklad [Kazakhstan's economy in 2015: expectations and forecasts. Analytic report]. (n.d.). forbes.kz. Retrieved from <http://forbes.kz/> [in Kazakhstan].
9. Grupa Svitovogo Banku [The World Bank Group]. (n.d.). doingbusiness.org. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine> [in Ukrainian].
10. Akimova I., Komarov V. (2015). Banki Ukraïni: yak vibratisya z petli nedoviri [Banks of Ukraine: how to get out of the loop of distrust]. Dzerkalo tizhnya : ukr. tizhnevnik. (48). Retrieved from http://gazeta.dt.ua/macrolevel/banki-ukrayini-yak-vibratisya-z-petli-nedoviri-vihid-iz-bankivskoyi-krizi-yak-rozirvati-kolo-nedoviri_.html [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro pidgotovku ta realizatsiyu investitsiy nih proektiv za printsipom «Edinogo v kna» [The Law of Ukraine «On the preparation and implementation of investment projects on a "single window"»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2623-17> [in Ukrainian].